

MAKAI JÁNOS

## ANDREJ BOGOLJUBSZKIJ EGYHÁZPOLITIKÁJA

**ABSTRACT:** *(Die Kirchenpolitik von Andrej Bogoljubszkij)* In den 50-er und 60-er Jahren des 12. Jhs. gerieten die Stadtbevölkerung und der Fürst im Fürstentum "Vladimir-Susdal" mit den Bischöfen im Nordosten oft in Konflikt. Deswegen, und wegen des Planes, ein vom Kiewer kirchlichen Zentrum unabhängiges Bischoftum in Vladimir zu gründen, war das Verhältnis zwischen dem Kiewer Metropoliten, der die Schritte des Fürsten Andrej (1157-1174) missbilligte, und dem Patriarchen in Konstantinopel gespannt. Da die vorhandenen Quellen die Ereignisse nicht ausreichend darstellen, bediente sich der Verfasser auch der in der sowjetischen Geschichtswissenschaft der letzten Jahrzehnte vertretenen Meinungen, obwohl er sich mit keinem von diesen vollkommen identifizieren konnte. Nach dem vorliegenden Aufsatz war die Kirchenpolitik des Fürsten im grosszen und ganzen erfolglos.

Bogoljubskijs Politik zeichnete sich auf dem Gebiet der Kirchenorganisation durch grosse Unflexibilität aus. Er ergriff mehrmals vergeblich - auch auf ziemlich umstrittene Weise - Massnahmen und erreichte sein Ziel nicht: der Patriarch in Byzanz drohte ihm mit Bann; Bogoljubskijs Erwartungen der Tätigkeit Bischofs Fjodor gegenüber erfüllten sich nicht, sondern der von ihm vertriebene Bischof Leo kehrte Wahrscheinlich in die Diözese zurück, und ein Teil der so grosszügig unterstützten Geistlichkeit war mit der Ermordung des Fürsten einverstanden.

A Kijevi Rusz egyik utódállamában, a Vlagyimir-Szuzdali Fejedelemségben a XII. század 50--60-as éveiben a városok lakossága és a fejedelmi hatalom több alkalommal összeütközésbe került az északkeleti püspökökkel. Emiatt, valamint a kijevi egyházi központtól független Vlagyimiri Érsekség létrehozásának terve miatt feszült volt a viszony az Andrej fejedelem (1157--1174) lépéseit helytelenítő kijevi metropolita és konstantinápolyi pátriárka között is. Sajnos, a rendelkezésünkre álló források nem teszik lehetővé, hogy Bogoljubszkij egyházpolitikájáról minden tekintetben elfogadható következte-

tésekre jussunk. Mégis meg kell próbálnunk értelmezni és értékelni a legfontosabb eseményeket. Ennek érdekében jelentős mértékben támaszkodtunk a szakirodalomban fellelhető nézetekre.

Attól kezdve, hogy Jurij Dolgorukij fia, Andrej Visgorodból a Szuzdali Fejedelemségbe ment, uralkodása végéig három északkeleti püspököt említenek a források. Legkevesebbet a görög Nesztorról tudunk, mert az 1156. évnél a Lavrentyij-évkönyv mindössze annyit közöl vele kapcsolatban, hogy Ruszba, vagyis Dél-Oroszországba ment, ahol megfosztották a püspökségétől.<sup>1</sup> Nyilván a kijevi metropolita volt elégedetlen a tevékenységével, de ennek az okát csak találgatni lehet, ahogyan azt is, vajon a fejedelemnek volt-e része Nesztor eltávolításában.

1158-ban<sup>2</sup> új püspök érkezett a Rosztovba, az ugyancsak görög Leo (Leon), akit a rosztoviak és a szuzdaliak a következő évben már el is űztek.<sup>3</sup> Az ellene való fellépést a Lavrentyij-évkönyv azzal magyarázza, hogy a főpap megnövelte a templomok számát, illetve a szöveg így is értelmezhető, és kifosztotta a papokat.<sup>4</sup> Azonban Ny. Ny. Voronyin megállapította, hogy Leo püspök a Vlagyimir-Szuzdali Fejedelemségben nem építtetett templomokat, viszont valószínűleg hasonlóan járt el, mint a novgorodi érsek a XV. század végén: minden toldaléképületet számbavételezett, amivel megnövelte a püspöki adóval terhelt létesítmények számát, csapást mérve nemcsak az alsópapságra, hanem a magasabb tisztséget betöltő egyházi személyekre is. Voronyin úgy vélte, lehetséges, hogy Leo mohóságának közvetlen oka méltóságának szimónia útján való megszerzése volt, mert ez esetben arra törekedett, hogy minél gyorsabban kárpótolja magát a nagy kiadásokért, ami viszont a rosztoviak és a szuzdaliak ellenállását váltotta ki.<sup>5</sup> A forrás Bogoljubszkijnak a főpap elűzésében játszott szerepére nem utal, de a későbbi események ismeretében aligha képzelhető el, hogy a rosztoviak és a szuzdaliak a beleegyezése nélkül cselekedtek volna.

Bizonyosra vehető, hogy a püspök rövidesen visszatért a Vlagyimir-Szuzdali Fejedelemségbe -- ha egyáltalán elhagyta annak területét --, hiszen 1161-ben ismét elűzték őt. Az Ipatyij-évkönyv ezt az eseményt Andrej Bogoljubszkij fivérei eltávolításával együtt közli, néhány sorral lejjebb viszont azt adja hírül, hogy Bogoljubszkij gyorsan visszahívta Leót, aki négy hónapig még maradhatott tisztségében.<sup>6</sup>

A püspök újabb "tündöklését" ezúttal is gyors bukás követte: 1163-ban egyrészt azzal vádolták meg, hogy nem jogszerűen lett szuzdali főpap, hanem Nesztor méltóságát ragadta el, másrészt mivel nem fogadták el a böjttel kapcsolatos álláspontját, miszerint a szerdára és péntekre eső ünnepnapokon tilos húst enni, Leónak ismét távoznia kellett. A fejedelem ezúttal is elűzte. Ekkor

Szvjatoszlav Olgovics csernyigovi és Rosztyiszlav Msztyiszlavics kijevi fejedelemtől kért segítséget, majd (1164-ben) Bizáncba indult.<sup>7</sup>

Az utóbb ismertetett és meglehetősen nehezen áttekinthető események némi magyarázatot igényelnek. Ny. Ny. Voronyin szerint a rosztoviakkal és a szuzdaliakkal történt összeütközést követő elűzés után Leo nyilván Jurij Dolgorukij özvegyének, Andrej Bogoljubszkij mostohaanyjának, egy görög származású fejedelemasszonynak a szuzdali udvarában gyülekező és a vlagyimiri uralkodóra nézve veszélyt jelentő csoportosulást erősített. Andrej rokonságának és apja előkelő embereinek száműzése csak időben esett egybe Leo száműzésével. Őt külön távolították el, de Bogoljubszkij gyorsan visszahívta. Valószínűleg belátta, hogy a püspök elűzésére nem volt elégséges ok, ugyanis semmiféle vádat nem hoztak fel ellene. Ennek a baklövésnek a korrigálására hívták vissza Leót. A fejedelem biztosan jól ismerte a főpap véleményét a börtökkel kapcsolatban. Az utóbbi vita tárgyát képezte az órosz államokban, de még Bizáncban is. A pátriárka a szigorúbb rendet támogatta, míg például a kijevi Barlang-kolostorban az enyhébb gyakorlatot védelmezték. Leo a nagyon szigorú felfogást támogatta, túllicitálva magát a pátriárkát is, és Vlagyimirban ezt kihasználva, eretneknek nyilvánították.<sup>8</sup> Voronyin fentebb ismertetett koncepciója kétségkívül jól hangzik, és logikusnak tűnik. Azonban egy része -- megfelelő bizonyítékok hiányában -- a levegőben lóg.

Az órosz évkönyvek kiváló szakértője, Ny. G. Berezskov is foglalkozott a kérdéssel. Figyelmét elsősorban Leo püspök tevékenységének datálása kötötte le. Abból indult ki, hogy az Ipatyij-évkönyv szerint Leót háromszor, míg a Lavrentyij-évkönyv szerint csak kétszer űzték el. Két kronológiát készített, melyek közül az egyik a püspök kétszeri, míg a másik háromszori elűzését feltételezi. Megállapította, hogy az első évkönyvi feljegyzések, úgy a dél-oroszok, mint a vlagyimiriak Leónak csak két eltávolításáról tudtak. A háromszori elűzésről szóló adatok csak a XIV. századi dél-orosz redakcióban jelentek meg. Elképzelhetőnek tartotta, hogy az Ipatyij-évkönyv által említett egyik 1161 (1161--62.) évi elűzés megegyezik azzal, amelyet 1159-nél (1159--60-nál) ugyanezen forrás is említ. Ez esetben azonban a börtökről folytatott vitának az Ipatyij-évkönyvben található datálását (1161--62) nehezen tudta egyeztetni Leo Bizáncba való utazásának datálásával (1164--65), mert a kettő között hosszú és megmagyarázhatatlan időközt kapott. Berezskov ezt az ellentmondást a következő hipotézissel oldotta fel: lehetséges, hogy az Ipatyij-évkönyv által egy évnél említett két elűzés nem egy évben történt. Mindkét tény az elsőnek az événél (vagyis 1161--62-nél) helyezték el, hogy később ne kelljen visszatérni a Leóval kapcsolatos eseményekre.<sup>9</sup>

Ha a szerzőnek a legapróbb részletekre is ügyelő fejtegetéseit átgondoljuk, arra a következtetésre juthatunk, hogy -- mivel az Ipatyij-évkönyvben

az 1159. évi elűzés nem azonosítható egyértelműen az 1161. évvel -- a püspököt minden bizonnyal háromszor (1159-ben, 1161-ben és 1163-ban) fosztották meg tisztségétől és távolították el egyházmegyéje éléről. Mindamellett a kétszeri elűzés sem zárható ki teljesen.

Kezdetben Leo a Bizánci Birodalomban sem járt több szerencsével. Mánuel császárt egy folyóparton felállított táborban találta meg, ahol a kijevi, a szuzdali, a perejaszlavli és a csernyigovi fejedelmek követei is megjelentek. Itt Leo a bizánci uralkodó jelenlétében a böjtök kérdésében vitába szállt Adorján bolgár püspökkel, de alulmaradt. Úgy tűnik, a rosztovi főpap a disputa hevében megsértette Mánuelet, mert a császár szolgálai nyakon ütötték, sőt a folyóba akarták fojtani.<sup>10</sup>

Leo nem adta fel a harcot, és a pátriárkához fordult jogorvoslatért. A pátriárka nem volt hajlandó a püspök panaszát a kijevi metropolita bíróságának megkerülésével kivizsgálni, és az ügyet az utóbbinak a hatáskörébe utalta. Az 1165-ben kinevezett metropolita gyorsan intézkedett: Leót felmentették a vádak alól. Andrej Bogoljubszkij azonban nem vette figyelembe a bíróság határozatát, mivel nem fogadta vissza a püspököt.<sup>11</sup> Leo ekkor ismét a pátriárkához fordult, aki a vlagyimiri fejedelemhez írt levelében követelte, hogy Bogoljubszkij engedélyezze a régi püspök visszatérését. Mindössze annyi engedélyt volt hajlandó tenni, hogy elvileg beleegyezett a püspök Vlagyimirba való költözésébe, következésképpen az egyházi székhely áthelyezésébe.<sup>12</sup> Andrej Bogoljubszkij viszont ekkor sem változtatott korábbi elutasító álláspontján.

Bogoljubszkij és Leo konfliktusa nem szűkíthető le az egyház belső ügyeibe radikálisan beavatkozó órosz uralkodó és a bizánci befolyást közvetítő görög püspök párharcára, mert azzal összefüggésben az évkönyvek egy Fjodor (Feodor) nevű férfiről is tartalmaznak adatokat. Fjodor nem tartozott sem a szerzetesek, sem a világinak nevezett papok közé, a Jurij Dolgorukijhoz és Andrejhez közel álló kijevi bojár, Pjotr Boriszlavics lánytestvérének a fia volt.<sup>13</sup> A Lavrentyij-évkönyvben az 1164. évi szövegben bukkan fel először a neve. Úgy tűnik, Bogoljubszkij akkor<sup>14</sup> egy világiak és egyháziak részvételével megtartott tanácskozást hívott össze, hogy a böjtökkel kapcsolatos álláspontja miatt, vagy inkább azt kihasználva, Leót eretnekké nyilvánítsa, és megszabaduljon tőle. Éppen Fjodor érvelése volt a meggyőzőbb a kialakult vitában, melyet követően Leónak ismét távoznia kellett.<sup>15</sup> A forrás Fjodort az adott helyzetben csak püspökként értelmezhető "vladiká"-nak nevezi. Ez valószínűleg a krónikás hibája, mivel a Rosztovi Püspökség élén akkor még Leó állt.

A görög püspök elűzése után a fejedelem saját pártfogoltjára bízta az egyházmegye irányítását. A pátriárka viszont, amint láttuk, kitarzott Leo mellett, és az 1160-as évek végén Bogoljubszkijhoz írt levelében kitért Fjodor



ügyére is. Úgy vélte, Andrej csak Fjodor érdekében űzte el a korábbi püspököt, követelte a fejedelem kreatúrájának leváltását és püspökéhez (nyilván a kijevi metropolitához) való küldését.<sup>16</sup>

A Lavrentyij-évkönyvben az 1169., az Ipatyij-évkönyvben pedig az 1172. évnél a fenti adatoknak szinte teljesen ellentmondó szövegrészek találhatók Fjodor püspöki ténykedéséről, eltávolításáról és haláláról,<sup>17</sup> melyek tartalma a következő: Isten és a Szent Istenanya új csodát tett Vlagyimirban: elűzte a gonosz, rafinált és büszke csalót, a hamis püspököt, Fjodort Vlagyimirból és az egész Rosztovi Fejedelemségből. Fjodor nem akart áldást kapni és nem akart engedelmeskedni a Krisztust szerető Andrej fejedelemnek, aki megparancsolta neki, hogy menjen el beiktatásra a metropolitához Kijevbe. Isten, amikor végezni akar egy emberrel, elveszi az eszét. Vele is így tett. A fejedelem csak jót akart neki, ő viszont nem akarta, hogy a metropolita felszentelje, hanem az összes vlagyimiri templomot bezáratta, magához vette a kulcsokat, és nem hallatszott az egész városban sem harangszó, sem énekszó. A székesegyházat, melyben a csodatevő Istenanya-ikon és más szent tárgyak vannak, is bezáratta. Ezáltal megharagította Istent és a Szent Istenanyát, és május 11-én elűzték. Kormányzása idején sokat szenvedtek tőle az emberek, falvaikat, fegyvereiket, lovaikat elvesztették, mások rabok lettek, börtönbe kerültek, és kifosztották őket. Fjodor nem csak az egyszerű embereket, de a szerzeteseket, az apácákat és a papokat is kíméletlenül kínozza: egyeseket lefejeztetett vagy levágatta a szakállukat, másoknak kisüttette a szemét és kivágatta a nyelvét, másokat pedig a falra feszített, szívtelenül kínozza őket, arra törekedett, hogy megszerezze egész vagyonukat, mellyel a pokolhoz hasonlóan nem tudott eltelni. Andrej elküldte őt Kijevbe, ahol Konstantin metropolita parancsára kivágták a nyelvét, mint gonosztevőnek és eretneknek levágták a jobb kezét és megvakították, mivel szidalmazta a Szent Istenanyát. A bűnösök úgy pusztulnak el a Földön, mintha nem is éltek volna. Ugyanúgy Fjodor sem lelt nyugalmat utolsó leheletéig, mint a gonosz, megátalkodott eretnekek, elpusztította lelkét és testét. Az ezt követő, jórészt moralizáló gondolatok egyrészt folytatják Fjodor befeketítését, másrészt igyekeznek tisztázni a fejedelemnek az eseményekben játszott szerepét.<sup>18</sup>

Annak ellenére, hogy az ismertetett évkönyvi feljegyzésekből csak úgy árad a gyűlölet Bogoljubszkij pártfogoltja iránt, azok mégis lehetőséget adnak néhány következtetés levonására. Fjodor ellentmondhatott a fejedelemnek, vitatkozhatott vele, de Andrej, aki oly sokáig kitartott mellette, aligha szolgáltatta ki őt könnyen. Fjodor azért utasította el kitartóan a Kijevbe való utazást, mert nyilván teljesen tisztában volt azzal, hogy a Leo püspököt felmentő metropolita még hatalmas pénzüsszegért sem lesz hajlandó őt felszentelni. Ráadásul az ügy olyan sokáig okozott feszültséget Oroszországban, hogy

a sikerre semmiféle remény nem volt. A fejedelem viszont nem azért ragaszkodott a kijevi úthoz, mert meg akart szabadulni Fjodortól, inkább nem számolt azzal, hogy az ügy már elveszett. Fjodor az uralkodó döntése elleni tiltakozásul folyamodott az interdiktumhoz. Lehetséges, hogy Bogoljubszkij ezután alkalmazott erőszakot, és küldte a védencét Kijevbe.<sup>19</sup>

A metropolita radikális fellépése válasz volt Fjodor hosszas ellenállására. Az utóbbit csak a fejedelem nevezte ki püspökké, de sem a metropolita, sem a pátriárka nem szentelte fel. A kijevi érsek szemében Bogoljubszkij pártfogoltja nem volt egyházi személy. Olyan világiként ítélték el, aki rendkívüli tiszteletlenséggel sértette meg az egyházi hagyományokat és szabályokat. Innen ered kivégzésének kegyetlensége. Azonban a vádak nyilván nem bizonyultak elegendőnek a szörnyű leszámolás igazolására, ezért tették bele a szövegbe Fjodor gáztetteinek leírását.<sup>20</sup>

A témával foglalkozó szerzők egy része Fjodor (valamint Leo) és Andrej Bogoljubszkij konfliktusát a megerősödött egyházi arisztokrácia és a szintén erős fejedelmi hatalom összetűzéseként értelmezte.<sup>21</sup> Ennek a nézetnek az egyik legmarkánsabb interpretációja Ja. Ny. Scsapov nevéhez fűződik. A szovjet történész egy 1969-ben megjelent publikációjában úgy vélte, hogy Oroszországban az egyházszervezetet a fejedelmi hatalom kezdeményezésére hozták létre, és azt a fejedelem látta el a rendelkezésére álló anyagi javakból. A XI. század utolsó negyedéig terjedő időszakig nem talált bizonyítékokat arra vonatkozóan, hogy az egyháznak feudális földtulajdona lett volna, amely a fejedelmi hatalomtól függetlenné tette volna. Szerinte az egyház feudális földtulajdona az évkönyvi híradásokban először a XI. század végén szerepel, s a kolostorok és a püspökségek a XII. században váltak földbirtokosokká. Az egyház feudális földtulajdonának kialakulása, valamint a termelők bizonyos csoportjainak egyházi joghatóság alá való kerülése megváltoztatta az egyház helyzetét. Scsapov arra a következtetésre jutott, hogy nyilvánvalóan a püspökségek ezen gazdasági és politikai megerősödésének folyamatával van kapcsolatban az 1160-as évek ismert konfliktusa Vlagyimir és Kijev, majd pedig a püspök és a fejedelem között Vlagyimirban.<sup>22</sup>

Ezzel szemben olyan megközelítés is publicitást kapott, amely az említett püspökök harácsolását a már elnyert vagy a megszerezni kívánt méltósággal kapcsolatos anyagi nehézségekre (végeredményben a szimóniára) vezette vissza. Ez utóbbi, Ny.Ny. Voronyin által képviselt nézet -- legalább is Fjodort illetően -- meglehetősen ellentmondásos, mert mint arra már utaltunk, Voronyin egyrészt elismerte, hogy Fjodor egyáltalán nem bízott a Kijevben való felszentelésben, ugyanakkor feltételezte, hogy a főpap mohósága a metropolitának szánt pénzüsszegek megszerzése miatt erősödött fel.<sup>23</sup> Figyelemre méltóbbnak érezzük viszont Voronyinnak azt a megállapítását, mely szerint

Fjodor püspöknek a vlagyimiri társadalom jómódú tagjaival folytatott küzdelme nemcsak a nagyhatalmú egyházfejedelemnek "osztályos társaival" az anyagi javakért folytatott harca volt, hanem Bogoljubszkij elvrokonának Bogoljubszkij ellenfeleivel folytatott harca is.<sup>24</sup> Kár, hogy a szerző nem fejtette ki részletesen ezen álláspontját.

A fenti nézetkülönbség ellenére Scsapov és Voronyin koncepciója a vlagyimiri állam és az egyház XII. századi viszonyát illetően alapvetően megegyezik, minthogy kiindulópontjuk (a feudális viszonyok létrejöttének elismerése) azonos. A választóvonal a feudális, illetve az obscsinai jelleg hirdetői között húzódik. Az utóbbiak, nevezetesen az ún. leningrádi iskolához tartozók egyik képviselője, Ju. V. Krivosejev az 1980-as évek végén teljesen eltérő koncepciót vallott. Szerinte a városok lakossága Északkelet-Oroszországban a XII. században az egyházban és annak szolgálóiban nem látott az obscsina felett álló felépítményt. Az archaikus tudat a kereszténységet a korábbi szemlélet alapján fogadta be, olyan dologként értelmezve, amely a pogány kultuszokat felváltotta, és a helyébe került. Az egyház viszont igyekezett erőszakkal érvényesíteni és védelmezni saját érdekeit. Mindez egyáltalán nem békés egyház-obscsina viszonyt idézett elő. Krivosejev arra a megállapításra jutott, hogy a XII. században az előkelő egyházi személyek jelentős mértékben függték az obscsinától, különösen választásuk és elűzésük vonatkozásában. Az ilyen döntést nyilván a vecsén fogadták el, a fejedelem pedig nem mint "egyeduralkodó", hanem mint az obscsina hivatalos személye lépett fel. A szerző úgy vélte, az egyház és az obscsina ellentétei a vagyoni és az ideológiai szférában is megjelentek. A böjtökről folytatott, legfőképpen szakmai vita ily módon terebélyesedett az obscsina (élén a fejedelemmel) és a püspök közötti konfliktussá. Azonkívül az egyház vagyonát, még a templomot is, az akkori idők emberei az egész obscsina tulajdonának tekintették. Az egyháziak ellenben a templom vagyonában ha nem is személyes tulajdont, de csak egyházi tulajdont láttak. Krivosejev szerint ebben a vonatkozásban jellemzőek voltak a Leo és Fjodor püspökök ellen felhozott vádak.<sup>25</sup>

Bogoljubszkij fő egyházpolitikai céljának eléréséhez, az érsekség létrehozásához -- a fejedelem szempontjából megbízható főpapon kívül -- fényűző székhelyre, illetve főtemplomra is szükség volt. Mivel Bogoljubszkij Vlagyimirt tette meg politikai központnak, ha jelentős befolyást kívánt gyakorolni az egyházi ügyekre, ajánlatos volt az egyházmegye központját szintén oda helyeznie. Ennek megfelelően már 1158-ban elkezdődött az Uszpenszkij (az Istenanya mennybemeneteléről elnevezett) -- székesegyház építése, amelynek az uralkodó sok birtokot, szlobodákat és legjobb falvait adományozta, sőt az állatállományából és a kereskedelmi forgalomból származó tizedet is. A külföldi mesterek bevonásával folyó építkezés 1160-ban, a belső

díszítés pedig 1161-ben fejeződött be. A munkálatok során az volt a célkitűzés, hogy az épület a többi templomnál szebb legyen. Ezt nem csak a méretekkel és az aranykupolával, hanem a berendezés pompájával is érzékeltették, s eléréséhez többek között értékes kegytárgyakra, drágakövekre, freskókra és ikonokra volt szükség.<sup>26</sup>

A székesegyházban helyezték el a hagyomány szerint Lukács evangélista által festett Istenanya-ikont is, amelyet korábban hajón vittek Konstantinápolyból az Orosz Földre. A Kijev szomszédságából, Visgorodból magával hozott ereklyét a fejedelem igen nagy becsben tartotta: 30 grivna arannyal, valamint ezüsttel, drágakövekkel és igazgyöngyökkel díszítette.<sup>27</sup> Az Uszpenszkij-székesegyházon kívül az uralkodó Vlagyimirban és a szomszédos Bogoljubovban számos templomot emeltetett, illetve építtetett át. Az 1160-as évek közepére a nagy munkálatok következtében a fejedelemség politikai központja teljes mértékben megfelelt az egyházi központtal szemben támasztott követelményeknek is. Igaz, az érsekség megteremtésének kérdésében távolról sem ez döntött.

A Nyikon-évkönyv szerint 1160-ban, az Uszpenszkij-székesegyház építésének befejezése után Andrej Bogoljubszkij egy nagy tanácskozást hívott össze, amelyen bejelentette az érsekség létrehozásával kapcsolatos szándékát,<sup>28</sup> s ezt ideológiai síkon is igyekezett alátámasztani. A XII. század 60-as éveiben a Vlagyimir-Szuzdali Fejedelemségben az uralkodó által irányított intenzív irodalmi tevékenység folyt. Ez az egyházi irodalmi munka, melynek nagy alakja egy Visgorodból érkezett pap, Andrej fejedelem gyóntatója és tanácsadója volt, vlagyimiri szentségek létrehozására irányult és arra, hogy bizonyítsák, a kereszténység Északkelet-Oroszországban régi múltra tekint vissza. Így jött létre a Vlagyimiri Istenanya-ikon kultusza, s az ereklye csodatetteiről külön művet írtak, Vlagyimir és Bogoljubov mészkőtemplomait az Istenanyának szentelték, a pátriárka és a metropolita jóváhagyása nélkül bevezették az Istenanya takarójának ünnepét. Leo (Leontyij) rosztovi püspök hamvainak a fejedelem és a papok által 1160-ban megszervezett kihantolása lehetőséget teremtett arra, hogy legendájának első megfogalmazásában mítoszt hozzanak létre Északkelet-Oroszország X. század végén történt kereszténnyé válásáról és első püspökeiről.<sup>29</sup>

Andrej Bogoljubszkij az érsekség létrehozására vonatkozó kérésével valószínűleg még 1160-ban elküldte Jakov Sztanyiszlavics nevű követét a pátriárkához.<sup>30</sup> Bizáncban azonban hallani sem akartak a tervről, és a pátriárka évek múlva, a már említett levelében elutasította azt. A szintén a Nyikon-évkönyvben található dokumentum szerint az egyházfő nem járult hozzá Vlagyimir érseki székhelyé válásához. Ragaszkodott ahhoz, hogy az északkeleti egyházmegyében továbbra is egy püspök legyen, s őt a kijevi metropolita,



az utóbbit pedig a mindenkori pátriárka nevezze ki. Úgy tűnik, Bizáncban ismerték Bogoljubszkij egyik legfontosabb jellemvonását, önfejűségét, mert a levél -- az egyházirányítási rendszer további megsértése esetére -- nyíltan kiközösítést helyezett kilátásba.<sup>31</sup>

Andrej Bogoljubszkijnek az érsekség megteremtéséért folytatott harcát I.U. Budovnyic az Oroszországban már teljesen kialakult feudális szétagoltság tükröződéseként fogta fel, és úgy vélte, ekkor a politikai szempontból Kijevtől teljesen elkülönült oblasztyok arra törekedtek, hogy vallási téren is lerázzák a régi fővárostól való függést.<sup>32</sup> G.G. Litavrin és V.L. Janyin véleménye szerint "Andrej Bogoljubszkij arra törekedett, hogy Vlagyimirban érsekséget hozzon létre, amely közvetlenül az egyetemes pátriárka alá lett volna rendelve. Andrej szándékának lényege ugyanaz, mint a novgorodiaknál: a Kijevtől való függetlenség a világi kormányzat rendszerében támaszt keres a helyi egyház Kijevvel való egyenjogúsításában. Ebben az esetben a Kijev ellen való fellépés szemmel látható jele az egyetemes pátriárka presztízse támogatásának". A két szerző közösen írt tanulmányában teljes egészében megerősítette Budovnyic következtetését, amikor azt írta, hogy a novgorodi és a vlagyimiri törekvések az órosz állam feudális szétagolódásának objektív folyamatát fejezték ki.<sup>33</sup>

Ny.Ny. Voronyin viszont különösnek nevezte a Budovnyic által adott értékelést. Szerinte Bogoljubszkij egyházpolitikai harca nem a feudális szétagoltság tükröződése volt, hanem ellenkezőleg, leküzdésének egyik eszköze, valamint annak eszköze, hogy ne Vlagyimirnak Kijevtől, hanem Oroszországnak Konstantinápolytól való egyházi függetlensége szilárduljon meg.<sup>34</sup> Számunkra viszont amellet, hogy a szétagoltság feudális jellegét is megkérdőjelezzük, úgy tűnik, Voronyin nézete szó szerint megalapozatlan, mert a források a függetlenség igényével kapcsolatban nem tartalmaznak megbízható adatokat. A fejedelem az érsekség megteremtését a pátriárka segítségével kívánta elérni. Voronyin elképzelése abból a szempontból fontos, hogy rávilágít: Andrej Bogoljubszkij nemcsak fejedelemsége önállóságának megőrzésére törekedett. Azonban nem Oroszország Bizánctól való egyházi függetlenségét akarta megszilárdítani, amely egyébként nem is létezett, hanem a Vlagyimir-Szuzdali Fejedelemség és leginkább saját maga oroszországi hegemoniáját kívánta megvalósítani. Ebben nagy segítséget jelentett volna a már csak Konstantinápolytól (s nem Kijevtől) függő vlagyimiri egyház is. Végül a csak a pátriárkának alárendelt érsekség megteremtését sem tudta megvalósítani, mert Bizáncban nyilván túlságosan veszélyesnek ítélték meg a törekvését.

Mint arra már utaltunk, Andrej Bogoljubszkij egyházpolitikájának értékelése igen nehéz feladat, s helyzetünket a szovjet történészek fentebb ismertetett nézetei sem könnyítik meg. Az Ny.Ny. Voronyin, Ja. Ny. Scsapov és mások által képviselt irányvonal számos megállapításával nem tudunk azo-

nosulni, mert a források egészen egyszerűen nem teszik lehetővé a feudalizáció XII. századi északkelet-oroszországi szintjének feltárását. Az I. Ja. Frojanov, Ju. V. Krivosejev és mások által kidolgozott koncepció teljes támogatását szintén a kevés bizonyíték teszi lehetetlenné. Példának okáért elvileg elfogadható Krivosejev azon állítása, miszerint a főpapok megválasztásáról és elűzéséről a XII. században a vecsén döntöttek,<sup>35</sup> csak éppen nem bizonyítható, hogy a Vlagyimir-Szuzdali Fejedelemségben az 1157 és 1174 közötti időszakban ez így történt. Ráadásul Krivosejev a valóságosnál kisebbnek tüntette fel a vlagyimiri uralkodó szerepét, sőt a fivéreit elűző, idősebb druzsinája tagjainak véleményét semmibe vevő, saját sérelmei miatt Kijev ellen két koalíciós hadsereget felvonultató Bogoljubszkijról feltételezte, hogy az egyházzal kapcsolatos ügyekben mindössze egy obscsinai hivatalnok volt.

Véleményünk szerint Andrej Bogoljubszkij egyházpolitikája, amely -- pozitív és negatív vonásainak arányát, valamint a megvalósításával kapcsolatos lépéseket tekintve -- szinte tükre egész tevékenységének, sikertelen volt. Bogoljubszkij az egyházszervezés terén nagyfokú rugalmatlanságról tett tanúbizonyságot. Hiába tett több szempontból is meglehetősen vitatható intézkedéseket, céljait nem érte el: a pátriárka kiközösítéssel fenyegette meg, s -- bármilyen furcsának tűnik a gondolat -- ezt végül kegyence, Fjodor püspök valósította meg, amikor a templomkulcsokat magához vette. Andrej fejedelem Fjodor szerepléséhez fűzött várakozásai teljesen megghiúsultak: vagy elvesztette a fölötte gyakorolt ellenőrzést, és azért küldte Kijevbe, a biztos halálba, vagy egyszerűen nem tudta őt megvédeni, vagy az is elképzelhető, hogy illúziókat táplált a kijevi metropolita döntésére vonatkozóan. Az általa elűzött Leo valószínűleg visszatért egyházmegyéjébe, az oly bőkezűen támogatott papság egy része pedig egyetértett a fejedelem meggyilkolásával. Andrej Bogoljubszkij egyházpolitikáját két szóval megfelelően lehet jellemezni: totális kudarc. Paradox módon Bogoljubszkij tevékenységének valószínűleg mégis ez a leginkább időtálló területe, minthogy az általa emeltetett templomok egy része máig fennmaradt, magas szintű XII. századi vlagyimiri építészetéről téve tanúbizonyságot.

## JEGYZETEK

1. Polnoje Szobranijje Russzkih Letopiszzej (a továbbiakban: PSZRL). T.I, M., 1962, 347.
2. A Leo püspökkel kapcsolatos események datálása: Ny. G. Berezskov: Hronologija russzkovo letopiszanyija. M., 1963, 333.
3. PSZRL. T. I, 348, 349.
4. PSZRL. T. I, 349.
5. Ny. Ny. Voronyin: Andrej Bogoljubszkij i Luka Hrizoverg. Vizantijszkij vremennyik. T. XXI, M., 1962, 34--35. Ugyanakkor Ja. Ny. Scsapov szerint Leót a templomok gazdagításával vádolták: Ja. Ny. Scsapov: Cerkov i sztanovlenyjje drevnyerusszkoj goszudarsztvennosztyi. Voproszi isztorii, 1969, 11, 59.
6. PSZRL. T. II, M., 1962, 520.
7. PSZRL. T. I, 351--352; T. II, 520.
8. Ny. Ny. Voronyin, i.m. 36--37.
9. Ny. G. Berezskov, i.m. 66, 175, 333--334.
10. PSZRL. T. I, 352.
11. Ny. Ny. Voronyin, i.m. 38--41.
12. PSZRL. T. IX, M., 1965, 224--225.
13. Ny. Ny. Voronyin, i.m. 34.
14. Ny. G. Berezskov szerint a böjtökről folytatott vitára az 1163--64. évben került sor: Ny.G. Berezskov, i.m. 174. Az akkor zajlott eseményeket figyelembe véve a vita 1163-ra tehető.
15. PSZRL. T. I, 352.
16. PSZRL. T. IX. 225, 228.
17. Ny. G. Berezskov megállapította, hogy Fjodor püspök elűzésére az 1169--70. évben került sor, tehát a Lavrentyij-évkönyv datálását fogadta el: Ny.G. Berezskov, i.m. 165. B.A. Ribakov viszont 1168-ra tette a püspök kivégzését: B.A. Ribakov: Kijevszkaja Rusz i russzkije knyazsesztva XII--XIII. vv. M., 1982, 550. Ebből az következik, hogy Ribakov a főpap eltávolítása évének is 1168-at fogadta el, hiszen a két esemény (elűzés, kivégzés) valószínűleg gyorsan követte egymást.
18. PSZRL. T. I, 355--357; T. II, 551--554.
19. Ny. Ny. Voronyin, i.m. 45.
20. Uo. 46.
21. V.T. Pasuto: Ocserki po isztorii Galicko-Volinszkoj Ruszi. M., 1950, 157. Dolmányos István: A Szovjetunió története. Kossuth, 1971, 23.
22. Ja. Ny. Scsapov, i.m. 58--59.

23. Ny. Ny. Voronyin, i.m. 35, 45--46.
24. Uo. 47.
25. Ju. V. Krivosejev: Szocialnaja borba i problema Genyezisa feodalnih odnosenij v Szevero-Vosztocnoj Ruszi XI-nacsala XIII. veka. Voproszi isztorii, 1988/8, 57--58.
26. PSZRL. T. I, 348, 352.
27. PSZRL. T.IX. 220--221.
28. PSZRL. T. IX, 222.
29. Ny. Ny. Voronyin, i.m. 31--32.
30. PSZRL. T. IX, 222.
31. PSZRL. T. IX, 223--224.
32. I.U. Budovnyic: Obscsesztvenno-polityicseskaja miszl Drevnyej Ruszi (XI--XIV. vv.). M., 1960, 248.
33. G.G. Litavrin, V.L. Janyin: Nyekotorije problemi russzko-vizantyjszkih odnosenij IX--XV. vv. Isztorija SZSZSZR, 1970/4, 46,47.
34. Ny.Ny. Voronyin, i.m. 50.
35. Ju. V. Krivosejev, i.m. 57.